



## "YARIN HAKK'IN DİVANINA VARINCA, SÜLEYMAN'DAN HAKKIN ALIR KARINCA"

# İBRAHİM ÖZDEMİR



Gezegimizdeki bütün hayat biçimlerini doğrudan tehdit eden bir iklim krizinin içindeyiz.

Buna insanoğlunun tabiat karşısındaki pervasız tutumu neden oldu. Üstelik bu sorunu çözmek için gösterilen büyük bir çaba da söz konusu değil. Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi İslam ülkeleri de her geçen gün ağırlaşan çevre sorunlarıyla yüzleşiyor.

Müslümanlar olarak bizler, bu kriz karşısında henüz birleşebilmiş değiliz. Ancak tabiatla aramıza giren mesafeleri kaldırmamız mümkün. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in kutsal kitaplar arasında çevre konusuna en çok dikkat çeken, önemseyen kitap olduğunu ve geleneksel yaşam biçimlerimizin zaten çevre bilincini de beraberinde getirdiğini biliyoruz. Tek yapmamız gereken bunları hatırlamak ve görmek. Uzun yıllardan bu yana çevre ahlakı üzerine çalışan, Seyyid Hüseyin Nasr, Fazlun Khalid gibi isimlerle beraber *İslam İklim Değişikliği Deklarasyonu*'nu dünyaya sunan Üsküdar Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanı Prof. Dr. İbrahim Özdemir'le Kur'an perspektifiyle çevre etiği ve iklim krizini konuştuk.

**Söyleşi** Merve Akbaş, Kübra Kuruali Yaşar

**Geçtiğimiz yıllarda yayımlanan "İslam İklim Değişikliği Beyannamesi"ni hazırlayan isimlerden birisiniz. Dünyada yankı bulan ancak Müslüman ülkelerde üzerinde yeterince durulmayan bu beyannameden bahseder misiniz? Neden önemli ve niçin yayınlandı?**

2015 yılında İstanbul'dan dünyaya duyurduğumuz İslam İklim Değişikliği Deklarasyonu ile temel gayemiz Aralık 2015'te Paris'te yapılacak Dünya İklim Değişikliği Konferansı'na 1,8 milyar Müslümanın sesini duyurmaktı. Deklarasyonu tamamen sivil ve katılımcı bir anlayışla hazırladık. Heyetin hazırladığı metni başta Müslüman çevrecilerin duayeni Prof. Dr. Seyyid Hüseyin Nasr olmak üzere konuyla ilgili tüm Müslüman bilim insanı ve çevrecilere gönderdik. Taslak metne yapılan teklif ve katkılar 16 Ağustos 2015 tarihinde sempozyum öncesi İstanbul'da bir araya gelen hazırlama heyeti tarafından değerlendirildi. Gelen tüm olumlu katkılar dikkate alınarak taslak metne son şeklini verdik. Amacımız her kesimin sesine kulak vermek ve katkılarını değerlendirmekti. Deklarasyonu tartışmak ve kamuoyuna duyurmak için 17-18 Ağustos 2015 tarihlerinde İstanbul'da bir sempozyum düzenlendi. Sempozyuma 20 ülkeden 80'den fazla bilim insanı, çevreci ve sivil toplum kuruluşu katıldı. Başka din mensupları da "gözlemci" olarak sempozyuma davet edildi. BM Genel Sekreteri adına Genel Sekreter Yardımcısı ve UNEP Başkan Yardımcısı İbrahim Thiaw da katıldı. Bütün çabalarımıza rağmen Çevre bürokrasisi ve Diyanet toplantımıza maalesef katılmadı. İslam İklim Değişikliği



Deklarasyonu'nu 18 Ağustos 2015'te yapılan bir basın açıklamasıyla kamuoyuna ve dünyaya duyurduk. Mesajımız kısa ve netti: "Biz Müslümanlar dünyamızın, çocuklarımızın ve torunlarımızın geleceği için endişeliyiz. Zaman azalıyor. Bu sene sonuna kadar Paris'te bir küresel iklim anlaşması çıkmak zorunda. Müslümanlar olarak bunun farkındaydık. Bizim dinimiz Allah'ın tüm yarattıklarını korumamızı salık veriyor. Bu hepimizin ortak problemi. Tüm inanç mensupları olarak tek bir dünyayı paylaşıyoruz ve biz Müslümanlar çözümün bir parçası olacağız." Basın toplantısı sırasında Ekoloji ve Çevre Bilimleri İslam Vakfı Kurucusu ve hayatını çevre davasına adanmış Fazlun Khalid, Müslümanların büyük çoğunluğunun iklim değişikliğinin farkında bile olmadığını söyledi: "Paris'te Birleşmiş Milletler İklim Zirvesi'nde birçok Müslüman lider, politikacı olacak. Onlara, İslami olarak İklim Değişikliğine karşı ne yapmaları gerektiğini hatırlatacak, onları yönlendirecek bir kaynak metin olarak hazırlandı. Politikacılar şimdiki kalkınma, büyüme hedefleriyle devam edemezler. Bu çok açık."

**Batı'nın çevre, temizlik gibi konulardaki anlayışını bizden aldığını söyleyebiliriz. Ancak günümüzde bizler, "Müslüman ülkeler/Müslümanlar" bu konulara ilgisiziz. Bu ilgisizlik ne zaman başladı? Bunun temelinde nasıl bir sorun var?**

Haklısınız. Yaşadığımız pandemi Müslümanların hijyen kültürünü bir daha gündeme getirdi. Batı'nın en etkili yayın organları Hz. Peygamber'in temizliğe verdiği öneme dikkat çektiler. Müslümanların su ve temizlikle olan ilişkileri tartışıldı. Buna rağmen Müslüman toplumların çevre ile ilgili çok ciddi sorunları devam ediyor.

**Biz etrafımızdaki âleme Müslümanca bakmayı unuttuk. Tabiatı ve içindekileri sadece tüketilmesi gereken "şeyler" olarak gördük. Her şeyin bir işaret ve nimet boyutunu unuttuk.**



İNEN İLK AYETTE  
GEÇEN "RAB"  
VE "KEREM"  
KAVRAMLARI  
ÇEVRECI BİR BAKIŞ  
AÇISIYLA ELE  
ALININCA ANAHTAR  
KELİMELEER OLDUĞU  
GÖRÜLÜYOR.  
BUNA GÖRE İÇİNDE  
YAŞADIĞIMIZ  
ÂLEMİN BİR SAHİBİ  
VE EFENDİSİ VAR. VE  
BU EFENDİ KEREM  
SAHİBİDİR. YANI  
ETRAFIGIMIZDAKI  
BÜTÜN VARLIKLARIN,  
TABİATTA VAR  
OLAN VE BİZİM  
KULLANDIĞIMIZ HER  
ŞEY, KUR'AN DİLİYLE  
İFADE EDECEK  
OLURSAK, BİRER  
NİMETTİR.

### Çevreyle ilgili amellerimizden de sorumlu- yuz. Müslümanlar olarak dünyadaki iklim krizinin çözümü için nasıl adımlar atmalıyız? Tutumumuz nasıl bir önem arz ediyor?

Ben de yaklaşık otuz yıldır bu konuda akademik açıdan ve aynı zamanda bir aktivist olarak ilgileniyorum. Başta iklim değişiklikleri olmak üzere çevre sorunlarının çocuklarımızın ve torunlarımızın geleceğini tehdit ettiğini bu sebeple de çevre ve iklim değişikliği konularında duyarlı olmanın *ahlaki ve insani bir sorumluluk* olduğunu anlatıyorum.

Deklarasyonda konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'den ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından örnekler yer vererek Müslümanların çevre konularında daha duyarlı olmalarını istedik. Çevreye ve diğer canlılara zarar veren amellerimizden sorumlu olduğumuzu hatırlattık. Dünyada hüküm süren insafsız ekonomik büyüme ve tüketim yüzünden insanların yol açtığı fesadı ve yolsuzluğu gördüğümüzü beyan ettik.

Bilinçsiz yaşam tarzımız ve sürdürülemez ekonomik anlayışımızın sonucu olarak atmosfer, toprak, hava, okyanuslar, denizler, nehirler, göl ve dereler kirlendi. Toprak erozyonları, ormansızlaşma ve çölleşme yaygınlaştı. Yeryüzündeki canlıların yaşam alanlarının yok olmaya başlaması, bozulması ve parçalanması ile birlikte, yağmur ormanları, sulak alanlar, mercan kayalıkları gibi biyolojik olarak en zengin ve en üretici ekosistemler tahrip oldu. İnsan olarak tabiatın efendisi değil, ilahi düzenin sadece küçük bir parçasıyız. Bu yüzden *iyiliği yaymak ve kötülüğü engellemek* için elimizden geleni yapmak bizlerin sorumluluğu. Dünya'yı paylaşan çok sayıda canlıdan sadece biriyiz. Kur'an insanı eşref-i mahlukat olarak takdir eder. Ancak eşref-i mahlukat olmak büyük

bir sorumluluk aslında. Biz bunu unuttuk. Yaratanın geri kalmasına zulmetme ve zarar verme hakkımız olmadığını hatırmıza getirmedik. Zekâ, bilinç ve inancımızın bize emrettiği gibi tüm canlılara özen göstermemiz ve Yaradan korkusu ile hareket etmemiz, merhametli olmamız gerekir. Bunu yapmadığımız veya ihmal ettiğimiz takdirde ahirette hesaba çekileceğimizi Kur'an açık ve net olarak beyan eder: *"Artık kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir."* (Zilzal, 99:6-8)

### Peki âlem ve hayvanlarla ilişkilerimiz nasıl olacak?

Çevre konusunda Müslümanlar olarak Hz. Peygamber'den öğreneceğimiz çok fazla şey olduğuna inanıyoruz. Hz. Peygamber tüm canlıların haklarını korudu. Bebek kız çocuklarını canlı canlı toprağa gömmeye geleneğini ve canlıları spor için öldürmeyi yasakladı, abdest alırken bile su tasarrufuna yönlendirdi, çölde ağaçların iyellemesini yasakladı, yuvasından alınan yavru kuşların annelerine götürülmesini emretti, karınca yuvasını yakan insanlarla karşılaştığında

"Söndür, söndür!" diye emretti. Mekke ve Medine'de ağaçlar kesilmesin, yabani hayvanlar öldürülmesin veyahut rahatsız edilmesin diye "haram" (millî park) bölgeler kurdu. Meraların, bitki örtüsünün ve yabani hayatın korunması ve sürdürülebilir kullanımı için koruma alanları kurdu (hima). Kanaatkâr bir yaşam sürdü, aşırıktan, gösterişten kaçındı. Kıt mülklerini tamir ederek veya bağışlayarak yeniledi, geri dönüşüme tabii tuttu. Gösterişsiz, sağlıklı beslendi, sadece nadiren etle beslendi. Yarattığı dünyadan zevk aldı ve Kur'an'da bahsedildiği gibi O, "tüm varlıklara merhametliydi."

Bu İslami değerler ışığında; Müslüman şirketler, iş ve finans dünyası sadece kâr odaklı faaliyetlerini sürdüremez. Bu faaliyetlerini Müslüman değerler çerçevesinde yapmaları gerekir.

### Müslüman iş dünyasına çağrınız nedir?

Kâr odaklı faaliyetlerinizin sorumluluğunu yüklenin; karbon ayak izleri ile doğa üzerindeki etkilerini düşürmek için daha görünür ve aktif bir biçimde rol alın. Faaliyetlerinizin çevre etkilerini azaltmak için, mümkün olduğunca kısa sürede yüzde yüz yenilebilir enerjiye geçin ve/veya sıfır emisyon stratejiler geliştirmeye çalışın ve yatırımlarınızı yenilebilir enerjiye odaklayın. Sürdürülemez ekonomik büyüme odaklı olan iş modellerini değiştirin, tamamen sürdürülebilir olan döngüsel ekonomik modele geçin. Fosil yakıt odaklı ekonomiyi terk edin, yenilenebilir enerji başta olmak üzere diğer ekolojik alternatiflere odaklanın.

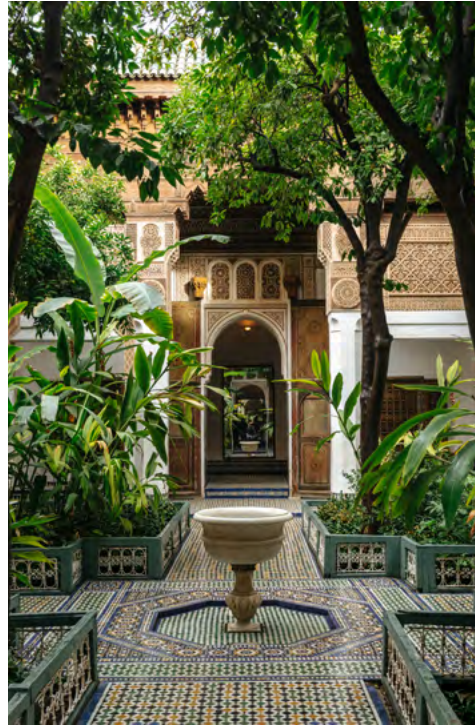
### Kur'an'a dayalı çevre etiği ifadesinden ne anlamalısınız?

Çevreci bir bakış açısıyla okuduğumuzda, Kur'an'ın kutsal kitaplar içinde çevreye en çok önem veren kitap olduğunu görüyoruz. Bu sadece benim Müslüman bir bilim adamı olarak ulaştığım kanaat değildir.

Farklı konularda dünyaca ünlü çevreci bilim adamları var. Bunlardan birisi şu anda Kanada'da öğretim üyesi olan Prof. Richard Foltz. *İslam'da Hayvan Hakları* diye bir kitabı var. Bu alanda İngilizce yayınlanan ilk kitaptır. Onun da ulaştığı sonuç şu: "Çevreye ve hayvanlara en çok duyarlılık gösteren, yer veren kitap Kur'an'dır. Ama maalesef, Müslümanlar bunun farkında değil."

Kur'an'ın ilk inen ayetlerinde insanın "Yaratan ve kerem sahibi olan Rabbin adı ile okuması" istenir. Bu sadece yazılı bir metni, kitabı veya ezberden bir şeyi okumanın çok ötesinde bir "oku"maya çağırıyordu. İslam öncesi Arap toplumunun âlem tasavvuruna göre "cansız, ruhsuz ve anlamsız olan âlem, bu yeni "okuyuşla" yeni bir anlamlar kümesine kavuşur. Mekke döneminde gelen ayetler, Kur'an'ın âlem anlayışında yaptığı bu köklü değişimi gösteren örneklerle doludur.

Ancak inen ilk ayette geçen "Rab" ve "Kerem" kavramları çevreci bir bakış açısıyla ele alınca anahtar kelimeler olduğu görülüyor. Buna göre içinde yaşadığımız âlemin bir sahibi ve efendisi var. Ve bu efendi kerem sahibidir. Yani etrafımızdaki bütün varlıklar, tabiiatta var olan ve bizim kullandığımız her şey, Kur'an diliyle ifade edecek olursak birer nimettir. Bu âlemin sahibinin bizlere ikram ettiği ve sunduğu nimetlerdir. Bu açıdan bakılınca Kur'an diliyle yağmur, rahmettir. Su hayatın kaynağı olup en büyük nimettir. Bağlar, bahçeler etrafımızdaki hayvanlar hepsi Allah'ın rahmetinin somut örnekleridir. Bulut görevlidir. Bu nedenle Allah, ısrarla bulutların sevkinden, dağların dik duruşundan, yıldızların hareketlerinden, gemilerin bir kuğu gibi denizlerde akıp gitmesinde, hayvanların yaratılışından anlam çıkarmamızı ister. Anlamak için de Kur'an'ın bize öğrettiği şekliyle bunları okumamız gere-



DEKLARASYONDA KONUyla İLGİLİ OLARAK KUR'AN-I KERİM'DEN VE HZ. PEYGAMBER'İN UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLERE YER VEREREK MÜSLÜMANLARIN ÇEVRE KONULARINDA DAHA DUYARLI OLMALARINI İSTEDİK. ÇEVREYE VE DİĞER CANLILARA ZARAR VEREN AMELLERİMİZDEN SORUMLU OLUĞUMUZU HATIRLATTIK.

kir. Dindar bir insanın günlük hayatında Fatihâ'yı okurken en az kırk kez "Âlemlerin Rabbini" hatırladığını ve ona teşekkür ettiğini unutmamalı. Yine başka bir ayette "Yüzünüzü nereye dönerseniz dönün Allah oradadır" buyruluyor. Buna göre "Allah her şeyi ihata etmiştir." Böyle bakıldığında bütün çevremizin Allah tarafından kuşatıldığı yani manevi bir çevrede yaşadığımız görülür. Bunun psikolojik olarak çok büyük anlamı vardır.

Bu âlemde yalnız değiliz. Etrafımızdaki bu varlıklar ve âlem cansız değil, hiçbir şey tesadüfen olmuş değil. Darwinci evrim teorisinin eski cazibesini yitirdiği görülüyor.

### **Bu âlemdeki tüm canlıların kendine ait bir dili, bir konuşması olduğunu Kur'an-ı Kerim'den örneklerle anlatabilir misiniz?**

Çevremizdeki her şey belli bir düzen, ölçü, güzellik ve anlam için yaratılmış. Rahman suresinin ilk ayetlerinde muhteşem bir âlem tablosu sunulur. Aslında Rahman suresi tek başına Kur'an'ın sunduğu âlem anlayışını muhteşem bir şekilde bize özetler. Buna göre "Kur'an'ı öğreten, insanı yaratan ve ona beyanı (kendini ifade etmeyi) öğreten" Rahman olan Allah'tır. "Güneş de ay da bir hesap ile" hareket etmekte, bitkiler ve ağaçlar (O'na) secde etmektedirler. Göğü yükselten ve mizanı (ölçüyü) koyan da O'dur. Âlemin esas bir ölçüye dayandığından insan "Sakın tartıda taşkınlık etmeyin. Tartıyı adaletle yapın, terazide eksiklik yapmayın" diye uyarılır. Devamında da dünyanın ve içindekilerin sadece insan için yaratılmadığı, bütün canlılar için yaratıldığı ifade edilir.

Başta "meyveler, salkımlı hurma ağaçları" olmak üzere, "yapraklı tanelerin ve hoş kokulu bitkilerin" hepsinin Allah'ın nimeti olduğu vurgulanarak, "Rabbin nimetlerinin inkâr edilmemesi" konusunda insanoğlu tekrar tekrar uyarılır. Bütün bu nimetler ve uyarılar çevreci bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Mehmet Akif'in sözleriyle "Kur'an'ın kalbinde nasıl bir çevre anlayışının" yattığı daha açık görülür. İsrâ suresinde "Âlem-

deki her şey O'nu tesbih eder" buyruluyor. Zemaşeri'den Elmalılı Hamdi Yazır'a ve Said Nursi'ye kadar birçok tefsire baktım. Elmalılı'ya göre bu ayeti iki şekilde anlamak mümkün. Birincisi; her şey hâl lisaniyle, yani beden diliyle Allah'ı tesbih eder. İkincisi ise; her şey kendi diliyle Allah'ı tesbih eder fakat biz onu anlayamıyoruz. Hamdi Yazır ikinci görüşü tercih ediyor. "Kuşlar, böcekler rüzgâr her şey Allah'ı tesbih ediyor, ama biz şimdilik onu anlayamıyoruz" diyor. Yine Kur'an'da bu konuda başka ipuçları var. Hz. Davud'un (a.s.) duasına kuşlar, dağlar iştirak ediyor, onun gibi tesbih ediyor. Kur'an bize, Hz. Süleyman'ın (a.s), karıncaların kendi arasında konuşmasını işittiğini söylüyor. Her şeyin kendine ait bir dili, bir konuşması var. Hamdi Yazır'ın tabiriyle onların kendi aralarındaki iletişimlerinin bir mantığı var. Biz sadece şimdilik bunu anlamıyoruz. İnsanlık belki bir gün gayret sarf ettiği takdirde bu dili anlayacaktır.

### **Kur'an doğaya bir bütün olarak nasıl bakar?**

Bu konuda bizim geleneğimizin unuttuğumuz veya ihmâl ettiğimiz bir boyutu var. Son yüzyıllarda yaşanan siyasi ve sosyal olayların etkisi ile bu boyutun ihmal edildiğini düşünüyorum. Bunun en önemli nedenlerinden biri İslam ülkelerinin 19. ve 20. yüzyıllarda sömürge altında



olması olabilir. Sömürgeciliğe tepki olarak, Müslüman toplumların kurtuluş mücadelesi vermeleri ve bağımsızlıklarını kazanmaları. Kurtuluş savaşımız bunun en güzel örneklerinden biri... Bu bağlamda Kur'an özgürleştirici bir metin olarak anlaşılmalı. Çanakkale destanına bakınız. İstiklal Marşı'na bakınız. Hatta Necip Fazıl'ın Sakarya Türküsü'ne bakınız. Hepsinde bu özgürleştirici boyutu görebilirsiniz. Bu anlayış, kendi tarih bağlamında ele alındığında normaldi ve olması gerekendi. Ancak bunun yanında bir de Kur'an'ın oluşturduğu bir medeniyet var. Bu medeniyetin oluşturduğu insan-tabiat ilişkisi var. İslam medeniyeti bağlamında baktığımızda tabiatın anlamı nedir? Çevrenin anlamı nedir? İnsanın tabiatındaki yeri nedir? İnsan-tabiat ilişkileri nedir?

Tüm bunların dikkatle irdelenmesi ve cevaplanması gerekir. İslam'ın bu sorulara verdiği cevaplar, onu diğer medeniyetlerden ayırmakta ve ona özgün niteliğini vermektedir. Ya da İslam medeniyetinin bu sorulara verdiği cevaplara bakıldığında diğer medeniyetlerle ayrıştığı, örtüştüğü veya onlardan etkilendiği noktalar daha iyi anlaşılacaktır diye düşünüyorum. On sekizinci yüzyıl mutasavvif şairlerden Abdülgani Nablusi Kur'an'ın âlem anlayışını iki beyitte özetliyor: "Kâinatın satırlarını derinden düşün/ Çünkü onlar sana Mele-i A'lâdan (Allah'tan) gelen mektuplardır!"

Kâinatı ve etrafımızdaki her şeyi Allah'tan bize yazılmış mektuplar olarak görmenin çevre açısından ifade ettiği değeri okuyucuların dikkatlerine ve takdirlerine bırakıyorum. Zira bizler bir sevdiğimize ait mektubu veya başka bir nesneyi öncelikle itina ile saklamaya ve korumaya çalışırız. Onun maddi değerinden çok, manevi değerini ve anlamını düşünürüz. Bir ömür boyu bu tür mektupları



saklar ve koruruz. İşte tam da bu bağlamda, etrafımızdaki varlıklara bakalım. Onların bize sağladığı fayda ve çıkarların ötesindeki anlamını idrak etmeye çalışalım. Onlardaki ilahi boyutu görmeye çalışalım.

Norveçli çevreci düşünür Arne Naes'in dediği gibi "derin çevreyi" anlamaya çalışalım. İşte o zaman çevre bilinci uyanmaya ve güçlenmeye başlar. Bundan dolayı, Kur'an'ın âlem anlayışının ilk ve en muhteşem örneği olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatına bu açıdan bakmamız lazım. Allah-âlem-insan ilişkileri bağlamında incelememiz lazım. Bunu da yukarıda kısaca ifade etmeye çalıştım.

### **Tabiatla aramıza ne zaman mesafe koymaya başladık?**

İslam çevre ahlakının temel direklerinden ilki tevhididir. Bu âlem, Allah tarafından sonradan yaratılmıştır. Bu yaratılma tesadüfi değildir. Her şey belli bir ölçü ve hikmetle yaratılmıştır. Biz de daha sonra yaratılmışız ve bu âleme dâhil olmuşuz. Dağların, göklerin yüklenmekten kaçındıkları kulluk emaneti bize verilmiştir. Peygamber bize sorumluluklarımızı iletmiştir. Bu dünyada yaptığımız her şeyden sorumluyuz. Dahası ahirette yaptıklarımız ve yapmadıklarımızla ilgili olarak hesaba çekileceğiz. Ayetin ifadesiyle "her kim zerre kadar iyilik yapmışsa onun karşılığını, kim

YAŞADIĞIMIZ PANDEMİ MÜSLÜMANLARIN HİJYEN KÜLTÜRÜNÜ BİR DAHA GÜNDEME GETİRDİ. BATI'NIN EN ETKİLİ YAYIN ORGANLARI HZ. PEYGAMBER'İN TEMİZLİĞE VERDİĞİ ÖNEME DİKKAT ÇEKTİLER. MÜSLÜMANLARIN SU VE TEMİZLİKLE OLAN İLİŞKİLERİ TARTIŞILDI. BUNA RAĞMEN MÜSLÜMAN TOPLUMLARIN ÇEVRE İLE İLGİLİ ÇOK CİDDİ SORUNLARI DEVAM EDİYOR.



İSLAM ÇEVRE  
AHLAKININ TEMEL  
DIREKLERİNDEN  
İLKİ TEVHİDDİR.  
BU ÂLEM, ALLAH  
TARAFINDAN  
SONRADAN  
YARATILMIŞTIR.  
BU YARATILMA  
TESADÜFİ DEĞİLDİR.  
HER ŞEY BELLİ BİR  
ÖLÇÜ VE HİKMETLE  
YARATILMIŞTIR. BİZ  
DE DAHA SONRA  
YARATILMIŞIZ VE  
BU ÂLEME DÂHİL  
OLMUŞUZ.

zerre kadar kötülük yapmışsa onun karşılığını görecekler." Bu kadar açık ve net ifadeden sonra yaptığımız her şeye daha da dikkat etmemiz gerekiyor. Örneğin sabah yürüyüşe çıktığınızda, baharla birlikte yerin yeniden canlanmaya başladığını göreceksiniz. Tomurcuklanan bitkileri, yerde gezen böcek, haşere ve hayvanları göreceksiniz. İçinde yaşadığımız ekosistemi kavramak için tüm bunlara dikkat etmemiz gerekiyor. Hayat dediğimiz şeyin nasıl birbirine bağlı olduğunu tabiatta görebiliriz. Bu nedenle bunlara dikkat ve ibretle bakmalıyız. Gözünüzü açın, etrafınızdaki yeşeren tabiatı görün. Kulaklarınızı açın. Tabiattaki coşku ve derin musikiyi işitin. Burnunuzla toprağın ve topraktan fıskıran çiçeklerin kokusunu duyun. Elinizle toprağa, taş ve suya dokunun. Aslımızın toprak olduğunu ve nihayetle ona döneceğimizi hatırlayın. Aşık Veysel'in "Benim sadık yarım kara topraktır" mısralarını tekrar edin. Bunları sadece ben veya benim gibi düşünen Müslümanlar söylemiyor. Dünyanın ünlü çevrecileri de aynı şeyi söylüyorlar. Bu nedenle etrafımızdaki canlı çevreyle ilişkimiz daha canlı, daha renkli ve anlamlı olacaktır. Kur'an'ın zimnen ifade ettiği "canlı ve anlamlı bir âlemde" başıboş yaşayamayacağımızdır. Bu nedenle her hareketimiz ve adımımız anlamlı olmak durumundadır.

### İslam'da doğanın bizim ihtiyaçlarımızı karşılamının ötesinde nasıl bir önemi var?

Biz etrafımızdaki âleme Müslümanca bakmayı unuttuk. Tabiatı ve içindekileri sadece tüketilmesi gereken "şeyler" olarak gördük. Her şeyin bir işaret ve nimet boyutunu unuttuk. Bunu en güzel ifade edenlerden birisi şair Ahmet Haşim. 1921'de yazdığı "Müslüman Saati" yazısında bunu çok muhteşem ve o derece de elem verici bir şekilde anlatır. İstanbul, İngiliz istila ve işgalinden kurtulmuştur. Ancak Batı medeniyeti kültürü ve hayat tarzı ile "istilaların en gizlisi ve en tesirlisi"ni yapmaya başlamıştır. Şu alıntıyı çevre

bağlamında okursak neleri kaybettiğimizi de anlamaya başlarız: "İstanbul'u yenileştiren ve yerlisini şaşırtan istilaların en gizlisi ve en tesirlisi yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu. 'Saat'ten kastımız, zamanı ölçen alet değil, fakat bizzat zamandır. Eskiden kendimize göre yaşayıyorduk, düşünüşümüz, giyinişimiz ve kendimize göre, dinden, ırktan ve ananeden hayat alan bir zevkimiz olduğu gibi, bu hayat üslubuna göre de 'saat'lerimiz ve 'gün'lerimiz vardı. Müslüman gününün başlangıcını şafağın parıltıları ve nihayetini akşamın ziyaları tayin eder. Madenden sağlam kapaklar altında saklı tutulan eski masum saatlerin yelkovanları yorgun böcek ayakları tarzında, güneşin sema üzerindeki hareketiyle az çok ilgili bir hesaba uyarak, minenin rakamları üzerinde yürürler ve sahiplerini, zamandan aşağı yukarı bir sıhhatle, haberdar ederlerdi. Zaman sonsuz bahçe ve saatler orada açan, gâh sağa gâh sola meyleden güneşten rengârenk çiçeklerdi. Yabancı saati kuşatmasından evvel bu iklimde, iki ucu gecelerin karlılığıyla siyah olan ve sırtı, çeşitli vakitlerin kırmızı, sarı ve lacivert ateşleriyle yol yol boyalı, azim bir canavar hâlinde, bir gece yarısından diğer bir gece yarısına kadar uzanan yirmi dört saatlik 'gün' tanınmazdı. Ziyada (güneş ışığı) başlayıp ziyada biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı. Müslüman'ın mesut olduğu günler, işte bu günlerdi; şerefli günlerin olaylarını bu saatlerle ölçtüler." Kâinatın ve etrafımızdaki her şeyin Allah'tan bize yazılmış mektuplar olarak görmeyi unuttuk. Pusulamızı, daha doğrusu kiblemizi şaşırдық.

Modernleşme ve kalkınma adına Batı'ya yöneldik. Bunun bedelini bugünlerde daha iyi anlıyoruz. İşin ilginç Batı da bizden özümzeye dönmemizi ve onlara da ilham verecek şeyler

söylememizi bekliyor. Bunun için başta Gazali, Mevlana, İbn Arabi olmak üzere İslam düşünce geleneğine büyük ilgi gösteriyor.

### **Kur'an'ın bakışının yanında modern materyalist sistemler doğaya bakışı bizi hangi düşüncelerle karşılaştırır?**

Küreselleşmenin etkisi ile kimse Batı medeniyetinin hastalıklarından korunamıyor. Daha düşündürücü olan ise, efendisine âşık olan köle gibi, gelişmekte olan birçok ülke bir zamanlar kendilerini sömüren Batılı ülkeler gibi tabiatı sömürerek zenginleşmek istiyor. Batı'nın sürdürülemez olarak görüp nasıl terk ederim diye düşündüğü sınırsız ekonomi modelini aynen taklit etmeye çalışıyor. Kendi geleneksel mirasını bir yük olarak görüyor. Bugün çevreye duyarlı birçok insan kendi geleneğini yeniden keşfediyor. Ancak teknokrat yöneticiler kısa vadeli ekonomik kazanımlar için gelecek nesillerin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını göz ardı edebiliyor.

İktidar-güç ilişkisinin şekillendirdiği büyük medya kuruluşları da toplumu çevre konusunda yeterince aydınlatmıyor. Bazen de çevreyi tahrip eden büyük şirketlerin âdeta sözcülüğünü yapıyor.

Bugün 2050 ve ötesini, torunlarımızın nasıl bir çevrede yaşayacağını kendine dert edinen siyasi vizyonlara ihtiyacımız var. Bu konuda her kesimden insanın birlikte düşünmesine ve ortak kararlar almasına büyük ihtiyaç var. Yaşadığımız pandemi hayatımızın ne kadar kırılgan olduğunu ve hepimizin birbirine ne kadar bağımlı olduğunu gösterdi. Bu salgından en çok etkilenenler ise "bana dokunmayan yılan bin yaşasın" diyen ve zamanında gerekli önlemleri almayan ülkeler oldu. Bu salgın sırasında olağanüstü iş birliği örneklerini de gördük. Tüm bunlar iyi değerlendirilirse, çevre konusunda da bize yol gösterebilir.

### **Kur'an'da kâinatın işleyişine dair sayısız ayet var. Bizler bugün tabiata zarar verirken bu ayetleri anlama imkânımızı nasıl sınırlandırıyoruz?**

Kur'an çağlar boyunca Müslüman hukukçu, filozof, âlim ve sufiye rehberlik etti. Geniş halk kitlesinin Allah ve âlem ilişkisini düzenledi. Bunun bir sonucu olarak Müslümanlar tarih boyunca tabiat ve içerisindeki her tür canlı ile merhamet ve şefkat temelli dengeli bir hayat sürdürdü.

Müslüman toplumların Batı medeniyetinin etkisi altına girmesi, İslam medeniyetinin dinamizmini kaybetmesi ve daha birçok sebeple Müslüman'ın

HZ. DAVUD'UN (A.S.)  
DUASINA KUŞLAR,  
DAĞLAR İŞTİRAK  
EDİYOR. ONUN GİBİ  
TESBİH EDİYOR.  
KUR'AN BİZE, HZ.  
SÜLEYMAN'IN (A.S.),  
KARINCALARIN  
KENDİ ARASINDA  
KONUŞMASINI  
İŞİTTİĞİNİ  
SÖYLÜYÖR. HER  
ŞEYİN KENDİNE  
AİT BİR DİLİ, BİR  
KONUŞMASI VAR.







âlemle ilişkisi bozuldu. Bir süre sonra da Batı'yı taklit etmeye başladı. Ahmet Haşim'e göre yeni bir istilaya maruz kaldı. Kahire'de 1825-1835 yılları arasında yaşayan İngiliz seyyah ve lügat âlimi Edward Lane bunun en güzel tanıklarından birisi. Lane, Müslümanların tabiatla ve hayvanlarla, özellikle de Kahire'deki köpek, kedi, güvercin gibi hayvanlarla olan ilişkisinden çok etkilenir. Bunları hatıralarında ayrıntılı olarak anlatır. Mısır İngiliz sömürgesi iken bir kez daha Kahire'yi ziyaret eden Lane, Müslümanların Batılıları taklit ederek, hayvanları ihmal ettiğini teessüf ile not eder.

**Bugün çokça tartışılan "ekolojik sorunlar" için Anadolu geleneğinin aslında kendi çözümleri olduğunu söyleyebiliriz. Bizler çok uzak zamanlara değil, belki çocukluğumuzla baktığımız zaman eşyanın değerini, geri dönüşümü, daha sağlıklı bir çöp ve şehirlenme anlayışını hatırlıyoruz. Bu bağlamda çevre ile ilgili sorunlarımızı çözmenin yolu geleneği hatırlamaktır diyebilir miyiz?**

Bu çok önemli bir konu. Yukarıda kısmen izah etmeye çalıştığım gibi biz bu yönümüzü unuttuk. 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında seyahat eden Batılı seyyahların anılarında bunlar tüm canlılığı ile var. Yukarıda Edward Lane'in Kahire günlerinden örnekler verdim. İstanbul ve Anadolu'yu gezenlerden de birkaç örnek vermem konunun anlaşılması için yeterli olur. 17. yüzyılda Osmanlı ülkesini gezmiş olan Fransız Avukat Guer Şam'da hastalanan kedilerle köpeklerin tedavisine mahsus bir hastanenin varlığından bahseder. Osmanlı toplumundaki insan-çevre ilişkisini en iyi tasvir edenlerden biri ünlü Fransız şair Lamartine'dir: "Canlı ve cansız mahlukatın hepsiyle iyi geçinirler: Ağaçlara, kuşlara, köpeklere, velhasıl Allah'ın yarattığı her şeye hürmet ederler; bizim memleketlerde başıboş bırakılan veyahut ziyaret edilen bu zavallı hayvan cinslerinin hepsine şefkat ve merhametlerini teşmil ederler. Bütün

sokaklarda mahalle köpekleri için muayyen (belirli) aralıklarla su kovaları sıralanır; bazı Türkler, ömürleri boyunca besledikleri güvercinler için, ölürlen vakıflar kurarak, kendilerinden sonra da (bu hayvanlara) yem serpilmesini sağlar."

Osmanlı'nın çevreyle ilgili bakış açısını görebileceğimiz bir diğer alan ise minyatür ve tezhiplerdir. Bunlar dikkatle incelenirse, stilize edilmiş, ağaç, kuş, çiçek ve hayvan figürleri; masmavi göğü, yeşil çimenleri, çiçeklerle bezeli dağları, masmavi akan dereleri ile bu resimlerin âdeta cennetin irem bağlarını temsil etmekte oldukları görülür. Yine bu minyatürlerdeki insan figürlerine dikkat edilirse bunların sol elinde İslami temizliği, tazeliği ve inceliği sembolize eden bembeyaz bir mendil; sağ elinde ise insan-çevre uyum ve dengesini sembolize eden bir gonca gül bulunduğu görülür. Bu tablo bize, Osmanlı kültür medeniyetinin insanın çevresi ile bir bütün olduğunun örneğini apaçık olarak göstermektedir. Kısaca, bu topraklarda yaşayan atalarımızın tabiat ve hayvanlarla olan ilişkileri daha sahil ve sağlıklı idi. Dedelerimizin ve ninelerimizin, hem insana hem de diğer tüm varlıklara karşı sevgi ve hürmete dayanan bir anlayışları vardı. Farklı din, dil,

DEDELERİMİZ VE  
NİNELERİMİZİN,  
HEM İNSANA  
HEM DE DİĞER  
TÜM VARLIKLARA  
KARŞI SEVGİ VE  
HÖRmete DAYANAN  
BİR ANLAYIŞLARI  
VARDI. FARKLI  
DİN, DİL, İRK VE  
KÜLTÜRE MENSUP  
İNSANLARLA  
OLUMLU İLİŞKİLER  
GELİŞTİRDİLER.





ırk ve kültüre mensup insanlarla olumlu ilişkiler geliştirdiler. Tabii çevreyle de sevgi, merhamet ve emanete dayalı bir anlayış ve tavır geliştirdiler. Bu anlayışın dayandığı temel irdelendiğinde, diğer unsurların yanında asıl belirleyicinin İslami dünya görüşü olduğu açıktı.

### Yaratılan her şeyi Yaratan'dan dolayı seven bir anlayış...

Bu temel ve belirleyici değerlerin padişahın tutun da sıradan halka kadar toplumun tüm kesimlerine nüfuz ettiğine ulaşabildiğimiz veriler mevcuttur. Fatih Sultan Mehmed'in ormanlarının ve içindeki vahşi hayvanların korunması için gösterdiği çaba ve aldığı tedbirleri hatırlayalım. Cihan Sultanı Kanuni'nin Topkapı Sarayı'nda ağaçları istila eden karıncalara gücünün yetmediğini düşünelim.

Hikâyeyi çevre bilinci açısından düşünürsek alınacak çok ders olduğu açıktır: Kanuni'nin bir hobisi de devlet işlerinden arta kalan vakitte Topkapı Sarayı'nın bahçesinde ağaç yetiştir-

mekle meşgul olmaktı. Bir gün yetiştirdiği meyve ağaçlarını karıncaların sardığını görür. Ağaçlara zarar veren karıncaların hemen öldürülmesi ve karıncaların bürüdüğü ağacın kesilip kesilmemesi hususunu Şeyhülislam Ebu Suud Efendi'ye sorar. Dikkat edilirse karınca gibi zararlı olduğunu düşündüğü haşereleri öldürmeden bu konuda Kur'an'ın bakış açısını merak etmekte ve hocasına başvurmaktadır. Sorusunu şiirle ifade eder: Eğer karınca ağaca zarar veriyor, onu kurutuyorsa karıncayı yok etmenin bir günahı var mıdır? Ebu Suud Efendi de bir şiirle cevap verir. Cihana hükmeden sultanın karıncaları yok edemeyeceğini, aksi takdirde ilahi divanda hesaba çekileceğini şu şekilde ifade eder: *Yarın Hakk'ın divanına varınca, Süleyman'dan hakkın alır karınca.*

Ahmet Haşim haklı. Müslüman ülkeler Batı emperyalizminin zincirlerini kırdılar ve hürriyetlerini kazandılar. Ancak Batı'nın değerleri Müslüman bilincini istila etti. Said Nursi'nin ifadesi ile "kurt gövdenin içersine

girdi." Bu istilaya karşı koymada ve günümüzü ve zamanımızı Müslümanca tanzim etmede, önceliklerimizi Müslümanca belirlemede yeterince başarılı olmadık. Bugün Müslüman toplumların -çevre sorunları dâhil- ekonomik, siyasi ve ahlaki alanda yaşadığı sorunlar bunun bir göstergesidir. Sorunlarımızı iyi tahlil edersek, cevaplarını bulmada zorluk çekmeyiz.

Hepimizin çocuklarımız, torunlarımız ve tüm canlıları düşünerek adım atmamız, önceliklerimizi belirlememiz ve hayatımızı düzenlememiz şart.